

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi
Bakı İdarəetmə və Texnologiya Kolleci

“Azərbaycan tarixi”

fənninin

PROQRAMI

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi Bakı
İdarəetmə və Texnologiya Kollecinin Metodiki
şurasının 15 sentyabr 2017-ci il tarixli iclasının
qərarı ilə təsdiq edilmişdir.

(Protokol № 1)

Bakı 2017

Tərtib etdi:

Bakı İdarəetmə və Texnologiya Kollecinin
müəllimi

Məmmədova Pərvin Ramiz

Redaktor:

Bakı İdarəetmə və Texnologiya
Kollecinin müəllimi

Mikayılov Şakir Süleyman

Rəy verənlər:

Bakı İdarəetmə və Texnologiya
Kollecinin müəllimi, Fənn
birləşməsinin sədri

1. Əfəndiyeva Şölə Saleh

BDU-nun Tarix fakültəsinin
“Mənbəşünaslıq, Tarixşünaslıq
və metodika” kafedrasının müdiri,
professor, t.e.d.

2. A.C. İsgəndərov

*Gənclərimiz bizim tariximizi yaxşı bilməlidirlər,
tariximizi yaxşı bilməyən gənc vətənpərvər ola
bilməz.*

Heydər Əliyev

İZAHAT VƏRƏQİ

Yaşadığımız XXI əsrin əvvəllərində təhsil alan gənclərimizin dünyagörüşünün müasir tələblərə uyğun formalaşmasında, onlarda vətənpərvərlik hisslərinin və siyasi mənlük şüurunun güclənməsində humanitar fənlərin, xüsusilə də, "Azərbaycan tarixi" fənninin əhəmiyyəti və rolu olduqca böyükdür.

Tarixi mənbələr Azərbaycan xalqının çox qədim və zəngin tarixə malik olduğunu sübut edir. Məhz bu baxımdan hər bir azərbaycanlının öz doğma vətən tarixi ilə fəxr etməyə tam mənəvi haqqı vardır.

Minilliklərin şahidi, həyat güzgüsü olan Azərbaycan tarix elmi insan cəmiyyətinin keçdiyi mürəkkəb yolu öyrənən elmdir. Tarix haqqında görkəmli alim və mütəfəkkirlərin, siyasi və dövlət xadimlərinin dəyərli fikirləri mövcuddur. Ulu öndərimiz və ümummilli liderimiz, görkəmli ictimai-siyasi dövlət xadimi Heydər Əliyev göstərir ki, tarixi olduğu kimi qəbul etmək, dərk etmək və olduğu kimi qiymətləndirmək lazımdır.

Azərbaycan tarixi fənninin mövzusu çox geniş olmaqla ölkənin ən qədim dövrlərindən günümüzədək mövcud olan ictimai-iqtisadi, siyasi, etnik və mədəni tarixini əhatə edir.

Fənnə ayrılan saatların miqdarı 90 saat (mühazirə 45 saat, seminar 45 saat).

MÖVZULAR ÜZRƏ SAATLARIN PAYLANMASI

№	Mövzuların adları	Mühazirə	Seminar
1	Azərbaycan ibtidai icma quruluşu dövründə. Azərbaycan xalqının etnogenezis problemi	2	2
2	Azərbaycan ərazisində dövlət qurumları və qədim dövlətlər	2	2
3	Azərbaycan ərazisində ilkin feodalizm dövrü	2	2
4	Azərbaycan Xilafətin tərkibində (VII-IX)	2	2
5	IX-XI əsrlərdə Azərbaycan Feodal dövlətləri. Slavyanların Azərbaycana hücumları	2	2
6	Azərbaycan Səlcuq İmperiyasının tərkibində. Atabəylər dövləti, intibah dövrü.	2	2
7	Monqolların Azərbaycana yürüşü. Azərbaycan Hülakülər (Elxanilər) dövründə (XIII-XIV əsrlər)	2	2
8	XV əsr Azərbaycan feodal dövlətləri və onların Avropa ilə əlaqələri	2	2
9	Azərbaycan Səfəvilər dövlətinin yaranması və fəaliyyəti.	2	2
10	Azərbaycan Səfəvi dövlətinin süqutu. XVIII əsrin birinci yarısında Nadirin hakimiyyətə gəlməsi və Azərbaycanın sosial-iqtisadi, siyasi vəziyyəti	2	2
11	Azərbaycan xanlıqları (XVIII əsrin II yarısı- XIX əsrin əvvəlləri)	2	2
12	Azərbaycanın Rusiya və İran arasında bölüşdürülməsi (1801-1828-ci illər)	2	2
13	Azərbaycan XIX əsrin 30-50-cı illərində. Müstəmləkə siyasətinin yerli adət ənənələrə uyğunlaşması strategiyası.	2	2
14	Azərbaycanda kapitalist münasibətlərinin yaranması, yerli kapitalın inkişafı, iqtisadi yüksəliş texnologiyaları. Millətin formalaşması (XIX əsrin II yarısı)	2	2
15	Şimali Azərbaycan XX əsrin əvvəllərində. İnqilabi və milli demokratik hərəkat (1901-1918)	2	2
16	Şimali Azərbaycan istiqlal ərəfəsində. Azərbaycan xalq Cümhuriyyəti	2	2
17	Sovet rejimi şəraitində hakimiyyətdaxili mübarizə (XX əsrin 20-30-cu illərində)	2	2

18	Azərbaycan İkinci Dünya müharibəsi dövründə	2	2
19	Azərbaycan SSR 40-cı illərin II yarısı, 60-cı illərin ortaları	2	2
20	Sovet Azərbaycanı 60-cı illərin sonu 80-cı illərin II yarısında; sosial-iqtisadi yenidənqurma	2	2
21	XX əsrdə Cənubi Azərbaycan tarixində baş verən milli azadlıq hərəkatları. Səttarxan, Ş. M. Xiyabani və S. C. Pişəvari şəxsiyyətləri	2	2
22	Müstəqil Azərbaycan dövlətçiliyinin bərpası, qurulması, möhkəmləndirilməsi inkişafı. I Qarabağ müharibəsi.	2	2
23	Müstəqil Azərbaycan Respublikası III minilliyin əvvəllərində - Möhtəşəm 15 il.	1	1
Cəmi: 90 saat			

MÖVZULAR ÜZRƏ SAATLARIN PAYLANMASI

№	Mövzuların adları	Mühazirə	Seminar
1	Giriş. Azərbaycan ibtidai icma və quldarlıq quruluşu dövründə.	2	2
2	Azərbaycan feodalizm dövründə (III-IX)	2	2
3	IX-XII əsrlərdə Azərbaycan feodal dövlətləri. Azərbaycan Monqol əsarəti dövründə	2	2
4	XV-XVI əsr Azərbaycan feodal dövlətləri	2	2
5	Azərbaycan XVII-XVIII əsrlərdə	2	2
6	Azərbaycan XIX əsrdə	2	2
7	Milli demokratik oyanış (1901-1918)	2	2
8	Şimali Azərbaycan istiqlal ərəfəsində. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti	2	2
9	Şimali Azərbaycan Sovet rejimi şəraitində (XX əsrin 20-30-cu illərində)	2	2
10	Azərbaycan İkinci Dünya müharibəsi dövründə	2	2
11	XX əsrdə Cənubi Azərbaycan tarixində baş verən milli azadlıq hərəkatları. Səttarxan, Ş .M. Xiyabani, S. C. Pişəvari şəxsiyyətləri	2	2
12	Azərbaycan SSR-ı 40-ci illərin II yarısı- 60-ci illərin ortalarında	2	2
13	Sovet Azərbaycanı 60-ci illərin sonu -80-ci illərin ortalarında	2	2
14	Müstəqil Azərbaycan dövlətçiliyinin qurulması, qorunub saxlanması və möhkəmləndirilməsi	2	2
15	Müstəqil Azərbaycan Respublikası III minilliyin əvvəllərində- Möhtəşəm 15 il	2	2
Cəmi: 60 saat			

MÖVZULAR VƏ ONLARIN İZAHİ

Mövzu 1. Azərbaycan ibtidai icma quruluşu dövründə. Azərbaycan xalqının etnogenezis problemi – 4 saat

Azərbaycan ərazisində ən qədim insan məskənləri. İbtidai icma quruluşu və onun dövrləri: paleolit (qədim daş), mezolit (orta daş), neolit (yeni daş). İbtidai ovçular, yığıcılar. Qəbilə quruluşunun meydana gəlməsi . Eneolit (mis daş) dövrü. İlk tunc dövrü. Kür- Araz mədəniyyəti: İctimai əmək bölgülərinin yaranması.

İbtidai icma quruluşunun dağılması, siniflərin və sinifli cəmiyyətin meydana gəlməsi.

Azərbaycan türklərinin Cənubi Qafqazın ən qədim və köklü əhalisi olması. Azərbaycan türklərinin bir xalq kimi tarixən formalaşması.

Mövzu 2. Azərbaycan ərazisində dövlət qurumları və qədim dövlətlər. – 4 saat.

Azərbaycanda ilk tayfa və tayfa birlikləri: Aratta, Lullubi, Kutı, Su, Turikki və b. İlk dövlət qurumları: Aratta, Lullubi, və Kutı.

Qədim Azərbaycan dövlətləri: Manna, Atropatena və Albaniya. Azərbaycanda Skif (İskit) padşahlığının yaranması.

Mövzu 3. Azərbaycan ərazisində ilkin feodalizm dövrü.– 4 saat

III - IV əsrlərdə Azərbaycanda feodal münasibətlərinin yaranması və onun xüsusiyyətləri. III - V əsrlərin ilkin Alban feodal dövləti. Əhalinin sinfi və sosial tərkibi. Feodal mülkiyyət formaları. Vergilər və mükəlləfiyyətlər.

Sasanilərin Azərbaycanı işğal etməsi. Albaniyanın Sasani imperatorluğuna qatılması. Sasani əsarətinə qarşı mübarizə. Albaniyanın siyasi müstəqilliyinin güclənməsi. Sinfi mübarizə və sosial hərəkatlar. Aqven kilsə məclisi və ilk alban hüquqi sənədi – Aqven qanunları. Albaniyada xristianlığın yayılması. Alban katolikosluğu.

Cənubi Azərbaycan (Adurbadaqan) Sasanilər dövlətinin tərkibində. Maniçilik və Məzdəkilər hərəkatı, onun Azərbaycana təsiri. Zərdüştlük. Sasanilər əleyhinə üsyanlar.

Azərbaycan VI – VII əsrin əvvəllərində. Sasani-Bizans müharibələri və Azərbaycan. Mehranilər sülaləsinin yüksəlişi. Alban (Girdiman) feodal dövləti. Cavanşirin daxili və xarici siyasəti.

Azərbaycan əhalisinin etnik tərkibi. Türk etnosunun təşəkkülü. Azərbaycan türk etnosunun və dilinin yaranması. Azərbaycan xalqının formalaşmasının başa çatması (VII – VIII).

Mövzu 4. Azərbaycan Xilafətin tərkibində (VII – IX) – 4 saat

Ərəb yürüşləri ərəfəsində Azərbaycanda iqtisadi və siyasi vəziyyət. Ərəb işğallarının başlanması və nəticələri. Ərəb istilasına qarşı mübarizə.

Azərbaycanın ərəblər tərəfindən istila edilməsinin başa çatması. Azərbaycanın Xilafətin tərkibinə daxil edilməsi. Sosial – iqtisadi və siyasi vəziyyət. İslam dininin qəbul edilməsi və xristianlığın təsir dairəsinin məhdudlaşdırılması.

VIII əsrin ortalarında ərəb əsarətinə qarşı mübarizə. Babəkin başçılığı ilə xalq azadlıq mübarizəsi. Xürrəmilərin ilk uğurları, məğlubiyyəti və tarixi əhəmiyyəti.

VII əsrin II yarısı – IX əsrdə Azərbaycanın təsərrüfat həyatı, ticarət və mədəniyyəti, şəhərləri.

Mövzu 5. IX – XI əsrlərdə Azərbaycan feodal dövlətləri. Slavyanların Azərbaycana hücumları – 4 saat

Ərəb xilafətinin zəifləməsi. Azərbaycanda feodal pərakəndəliyi. Azərbaycanın ərəb zülmündən azad olması. Feodal münasibətlərinin inkişafı və daha da möhkəmlənməsi. Müstəqil feodal dövlətlərin yaranması. Şirvanşahlar, Sacilər, Salarilər, Şəddadilər, Rəvvadilər. Slavyanların Azərbaycana basqınları.

IX – XI əsrlərdə Azərbaycanda iqtisadi tərəqqi. Ərəb müəllifləri Azərbaycan şəhərləri haqqında.

Mövzu 6. Azərbaycan Səlcuq imperiyasının tərkibində. Atabəylər dövləti, intibah dövrü. – 4 saat.

Oğuzlar Azərbaycanda. Azərbaycan Böyük Səlcuq imperiyasının tərkibində. Səlcuqların Azərbaycana gəlişi və Azərbaycan türklərinin Cənubi Qafqazda əsas etnik qüvvəyə çevrilməsi.

Böyük Səlcuq imperiyasının zəifləməsi: XII-XIII yüzilliyin başlanğıcında Azərbaycan feodal dövlətlərinin yenidən bərpası. Azərbaycan Atabəylər (Eldənizlər) dövlətinin yaranması. Daxili və xarici siyasəti. Siyasi quruluşu. Dövlətin möhkəmləndirilməsi və yüksəlişi. Atabəylər dövlətinin zəifləməsi və süqutu.

XII əsr Azərbaycan mədəniyyəti. İntibah dövrü. Maarif və elmin, incəsənətin və ədəbiyyatın inkişaf etməsi. Azərbaycan türk ədəbi dilinin formalaşması.

Mövzu 7. Monqolların Azərbaycana yürüşü. Azərbaycan Hülakilər(Elxanilər) dövründə (XII- XIV əsrlər) – 4 saat

Azərbaycan Monqol yürüşləri ərəfəsində. Monqolların ilk yürüşü və onlara qarşı ümumxalq müqaviməti. Xarəzmşah Cəlaləddinin Azərbaycanda möhkəmlənməsi. Monqolların ikinci yürüşü. Azərbaycanda Cəlaləddin hakimiyyətinin sonu. Monqolların Azərbaycana üçüncü yürüşü. Azərbaycanın istila edilməsi. Azərbaycan Hülakilər dövlətinin mərkəzi kimi. İdarəetmə sistemi. Monqol işğallarının viranedici nəticələri. Hülakilər (Elxanilər) dövlətinin süqutu. Azərbaycan Cəlarilərin hakimiyyəti altında. Teymur və Toxtamışın hücumları. Azərbaycan xalqının istilaçılara qarşı mübarizəsi. Azərbaycanda dövlət quruluşu və idarə sistemi.

Mövzu 8. XV əsr. Azərbaycan feodal dövlətləri və onların Avropa ilə əlaqələri – 4 saat.

XIV əsrin sonu- Xv srin əvvəllərində Azərbaycanın siyasi vəziyyəti. Qaraqoyunlu dövlətinin yaranması (1410-1468) və genişlənməsi. Qaraqoyunluların Teymurilərlə münasibətləri. Cahan Şahın dövründə Qaraqoyunlu dövlətinin ərazisinin daha da genişlənməsi. Qaraqoyunlu dövlətinin zəifləməsi. Muş döyüşü. Qaraqoyunlu dövlətinin süqutu

Ağqoyunlu dövlətin yaranması (1468-1501). Uzu Həsənin mərkəzləşmiş dövlət yaratmaq uğrunda mübarizəsi. Ağqoyunlu dövlətinin daxili və xarici siyasəti. İlk azərbaycanlı qadın diplomat Sara Xatun və onun diplomatik fəaliyyəti. Avropa və Asiya dövlətləri ilə münasibətlər. Ağqoyunlu dövlətinin daxili çəkişmələri nəticəsində zəifliyib parçalanması və süqutu.

XV əsrdə Azərbaycanın Rusiya və Avropa dövlətləri ilə diplomatik əlaqələri. Siyasi quruluş, idarə sistemi. Sosial-iqtisadi həyat.

Mövzu 9. Azərbaycan Səfəvilər dövlətinin yaranması və fəaliyyəti – 4 saat

XV əsrin sonu – XVI əsrin əvvəllərində Azərbaycanda siyasi vəziyyət. Azərbaycan Səfəvilər dövlətinin yaranması. I Şah İsmayılın daxili və xarici siyasəti.

I Şah Təhmasibin dövründə mərkəzləşmiş vahid Azərbaycan dövlətinin Avropa ölkələri ilə əlaqələri. Səfəvi-Osmanlı müharibəsinin birinci mərhələsi.Osmanlı İmpriyasının Azərbaycana zəbt etməsi.Siyasi quruluş, idarə sistemi.

Azərbaycanın Səfəvi dövlətinin əyalətlərindən birinə çevrilməsi.

XVII əsrin II yarısında Azərbaycanda siyasi vəziyyət. Səfəvi-Osmanlı müharibələrinin ikinci mərhələsi. İctimai-iqtisadi münasibətlər. Dövlət quruluşu və ordu. Qərbi Avropa ölkələri ilə münasibətlər.

XVII əsrdə Azərbaycanın sosial-iqtisadi həyatı və mədəniyyəti.

XVIII əsrin əvvəllərində Səfəvilər dövlətinin zəifləməsi və səbəbləri. Xalq azadlıq hərəkatının qüvvətlənməsi

Mövzu 10. Azərbaycan Səfəvi dövlətinin süqutu. XVIII əsrin I yarısında Nadir şahın hakimiyyətə gəlməsi və sosial-iqtisadi, siyasi vəziyyəti – 4 saat

XVIII əsrin əvvəllərində Azərbaycanda sosial-iqtisadi vəziyyətin pisləşməsi. Xəzəryanı əyalətlrin Rusiya tərəfindən (1722-1735) işğal olunması. Azərbaycanın qərb və cənub-qərb ərazisinin Osmanlı Türkiyəsi tərəfindən işğal edilməsi. Azərbaycan torpaqları Osmanlı hakimiyyəti (1723-1735) dövründə. Azərbaycan ərazisində İran-Osmanlı müharibələrinin mərhələsi.

XVIII əsrin 30-40-cı illərində Azərbaycanda siyasi vəziyyət. səfəvi dövlətinin tənəzzülü. Feodalların Muğan qurultayı. Nadirin şah elan edilməsi. Səfəvilər sülaləsinin sonu. Azərbaycan Nadir Şahın imperiyası tərkibində. Sosial-iqtisadi quruluş.

Mövzu 11. Azərbaycan xanlıqları XVIII əsrin II yarısı – XIX əsrin əvvəlləri– 4 saat

XVIII əsrin II yarısında Azərbaycanda ictimai-iqtisadi və siyasi vəziyyət. İran imperiyasının dağılması. Dövlət müstəqilliyi uğrunda mübarizə. Azərbaycan ərazisində xanlıqların yaranması. Azərbaycanda müstəqil və yarımmüstəqil xanlıqlar, sultanlıqlar və mülkəliklər. Cənub xanlıqları və Şimal xanlıqlarının qarşılıqlı münasibətləri. Urmiya xanı Fətəli xan Əfşarın Azərbaycan torpaqlarını birləşdirmək cəhdi. Sosial-iqtisadi həyat.

Xanlıqların qonşu dövlətlərlə xarici-siyasi əlaqələri. Çar Rusiyasının Azərbaycanı işğal etmək cəhdləri.

XVIII əsrin sonlarında Azərbaycanda yaranmış mürəkkəb tarixi şərait. Azərbaycanın İran tərəfindən işğal olunması təhlükəsinin artması. Ağa Məhəmməd şah Qacarın Azərbaycanın şimal torpaqlarına yürüşü.

XVIII əsrin sonu –XIX əsrin əvvəllərində Azərbaycanın daxili və beynəlxalq vəziyyəti Rusiya tərəfindən Azərbaycanın şimal torpaqlarının işğalının başlanması.

Mövzu 12. Azərbaycanın Rusiya və İran arasında bölüşdürülməsi (1801-1828-ci illər) - 4 saat

Birinci Rusiya-İran müharibəsinin başlanması. Qarabağ, Şəki, Şirvan, Bakı və Quba xanlıqlarının işğal edilməsi. Rusiya-İran və Rusiya-Osmanlı müharibələrinin son mərhələsi. Gülistan sülh müqaviləsi. Azərbaycanın Rusiya və İran arasında bölüşdürülməsinin birinci mərhələsinin başa çatması. Rusiyanın işğalçı rejimi.

Azərbaycanın Rusiya və İran arasında bölüşdürülməsinin ikinci mərhələsi. İkinci Rusiya-İran müharibəsi. Naxçıvan və İrəvan xanlıqlarının Rusiya tərəfindən işğalı. Türkmənçay sülh müqaviləsi. Azərbaycanın Rusiya və İran arasında bölüşdürülməsinin başa çatması.

Mövzu 13. Azərbaycan XIX əsrin 30-50-ci illərində. Müstəmləkə siyasətinin yerli adət-ənənələrə uyğunlaşması strategiyası – 4 saat

Rusiya imperiyasının Şimali Azərbaycanda müstəmləkəçilik siyasəti. Milli dövlətçilik ənənələrinin məhvi, hərbi müstəmləkə sisteminin tətbiqi. Xanlıqların ləğvi. Komendant idarə üsulunun yaradılması. İnzibati idarə və ərazi bölgüsü. Əhalinin köçürülməsi və sosial tərkibdə dəyişiklik. Köçürmə siyasəti. Ermənilərin Şimali Azərbaycanda kütləvi şəkildə yerləşdirilməsi, rus və alman məskənlərinin salınması. Çarizmin Şimali Azərbaycanda iqtisadi siyasəti. Çarizmin müstəmləkə zülmünün güclənməsi. Müstəmləkə və feodal zülmünə qarşı çıxışlar. Müstəmləkə əleyhinə Car-Balakən (1830), Lənkəran (1831), Quba (1837), Şəki (1838) üsyanları və nəticələri.

XIX əsrin 40-cı illərində inzibati-məhkəmə, aqrar islahatların müstəmləkə xarakteri. İslahatların uğursuzluğu.

XIX əsrin 30-50-ci illərində Cənubi Azərbaycanda sosisal-iqtisadi vəziyyət. Cənubi Azərbaycan İran dövlətinin daxili və xarici siyasətində. Şah rejiminin güclənməsi və müstəmləkə zülmü. Azərbaycan Babilər hərəkatının mərkəzi kimi.

Mövzu 14. Azərbaycanda kapitalist münasibətlərinin yaranması, yerli kapitalın inkişafı, iqtisadi yüksəliş texnologiyaları. Millətin formalaşması. (XIX əsrin II yarısı) – 4 saat

Sosial-iqtisadi vəziyyət. Sənayedə kapitalist münasibətlərin yaranması. Kənddə feodal-asılı münasibətlərinin sarsıtmaq cəhdi. Kəndli cəmiyyətinin yaranması. Burjua islahatları. İslahatların yarımçıq və müstəmləkə xarakteri. XIX əsrin 70-90-cı illərində kənd təsərrüfatı sənaye. Sənayenin başqa sahələri. Nəqliyyat və rabitə. Şəhərlər. Sənətkarlıq. Ticarət. Kəndli

və fəhlə hərəkatı. Cənubi Azərbaycanın sosial-iqtisadi həyatı. Şəhərlər. Sənətkarlıq. Ticarət. Kəsbkarlıq. Əhalinin çıxışları.

Azərbaycanda kapitalizm münasibətlərinin meydana gəlməsi və inkişafı. İqtisadi irəliləyiş. Millətin formalaşması. Formalaşmaya təsir edən amillər: ümumi bazarların yaranması, iqtisadi və mədəni mərkəzlərin meydana gəlməsi; cəmiyyətin strukturunun dəyişməsi, burjuaziya və fəhlələrin əsas sinfə çevrilməsi. Azərbaycan millətin təşəkkülünün şərtləri: kapitalizmin inkişafı, ərazi birliyi, dil birliyi, mənəvi birlik. Millətin təşəkkülündə milli burjuaziyanın qabaqcıl nümayəndələrinin və milli-demokratik mətbuatın rolu.

Mövzu 15. Şimali Azərbaycan XX əsrin əvvəllərində. İnqilabi və milli-demokratik hərəkat. (1901-1918) – 4 saat

Şimali Azərbaycanda sosial-iqtisadi inkişaf. Şəhərlər. Ticarət. Rusiya imperiyasının köçürmə siyasəti. Yeni aqrar qanunlar və onların mahiyyəti (1900-1913). Sosial vəziyyət. Çarizmin müstəmləkəçilik siyasətinin xüsusiyyətləri. Mövcud quruluşa qarşı çıxışlar. Bakı tətiləri.

Azərbaycanda 1905-1907-ci illər rus inqilabının səciyyəvi xüsusiyyətləri, çarizmin milli qırğın siyasəti. Milli demokratik hərəkat. Milli şüurun oyanması. Milli partiyaların yaranması. Rusiyanın Dövlət Dumaları və Azərbaycanlı deputatlar.

Birinci Dünya müharibəsi və Azərbaycan. Fevral inqilabı və ondan sonrakı dövrdə Şimali Azərbaycan.

Mövzu 16. Şimali Azərbaycan istiqlal ərəfəsində. Azərbaycan Xalq Cumhuriyyəti. – 4 saat

Rusiyada Oktyabr çevrilişi. İctimai-siyasi vəziyyət: Zaqafqaziya (Cənubi Qafqaz) Komissarlığı. Zaqafqaziya Seymin. Bolşeviklərin Bakıda möhkəmlənməsi. İkihakimiyyətlik. Azərbaycanlıların 1918-ci il Mart soyqırımı. Bakıda bolşevik-daşınak rejiminin yaradılması və onun anti-azərbaycan siyasəti. Azərbaycan Xalq Cumhuriyyətinin elan olunması. Gəncə dövrü. Azərbaycanın ərazi bütövlüyü uğrunda mübarizə. BXKS-nin zəifləməsi, "Sentrokaspi diktaturası". Bakının azad olunması. Xalq Cumhuriyyəti hakimiyyətinin bütün Azərbaycan ərazisində bərqərar edilməsi.

Dövlət quruculuğu. Azərbaycan Xalq Cumhuriyyətinin dövlət idarəçiliyində parlamentin fəaliyyəti. Sosial-iqtisadi və mədəni tədbirlər. Erməni təcavüzünə qarşı mübarizə. Erməni nümayəndələrinin İrəvan şəhərinin Ermənistanın paytaxtı edilməsi üçün Azərbaycan hökumətinə müraciəti. Zəngəzurun, Şərur-Dərələyəzin, Naxçıvanın, Qarabağın Dağlıq

hissəsinin iddialı ərazilərə çevrilməsi. Araz-Türk Respublikası. Beynəlxalq şərait və xarici siyasət. Qonşu dövlətlərlə münasibətlər. Beynəlxalq aləmdə tanınmaq uğrunda mübarizə. İstila ərəfəsində ölkənin sosial-siyasi vəziyyəti. Aprel istilasası. Azərbaycan Xalq Cumhuriyyətinin süqutu.

Mövzu 17. Sovet rejimi şəraitində hakimiyyətdaxili mübarizə (XX əsrin 20-30-cu illərində) – 4 saat

Azərbaycan SSR-in yaradılması və onun ilk tədbirləri. Siyasi böhran. Bolşevik terroruna başlanması. Sovet rejiminə qarşı müqavimət hərəkatı. Gəncə, Qarabağ və Zaqatala üsyanları. Azərbaycan ərazi bütövlüyünə yeni qəsdlər. Azərbaycan torpaqlarına yiyələnmək uğrunda Rusiya-erməni sövdələşməsi. Moskva və Qars müqavilələri. Azərbaycanda Sovet milli siyasəti. Formal müstəqilliyin ləğv olunması. Zaqafqaziya Sovet Federativ Sosialist Respublikasının (ZSFSR), Sovet Sosialist Respublikaları İttifaqının (SSRİ) təşkili. Azərbaycan SSR Yeni İqtisadi siyasət şəraitində. DQMV –nin təşkili və Naxçıvan MSSR –in yaradılması. Sosialistcəsinə yenidənqurma və onun nəticələri: birtərəfli sənayeləşdirmə, zorla kollektivləşdirmə, mədəni quruculuq. Totalitar sosializm cəmiyyətinin qurulması. Kütləvi represiyalar.

Mövzu 18. Azərbaycan İkinci Dünya müharibəsi dövründə – 4 saat

Sovet Azərbaycanı müharibə edən dövlətlərin planında, İkinci Dünya müharibəsinin başlanması. Azərbaycan döyüşçüləri ön cəbhədə, Antifaşist müqavimət və partizan hərəkatı. Milli divizyaların (4020-ci, 223-cü, 416-cı, 271-ci, 77-ci) yaradılması. AzərbaycanSSR-in iqtisadiyyatı müharibənin xidmətində. Azərbaycan müharibəsinin fəaliyyəti. Milli legionlar. Mərkəzi və Cənub-Şərqi Avropa ölkələrinin faşist işğalından azad edilməsində Azərbaycanlı döyüşçülərin fəal iştirakı. Faşizm üzərində qələbədə Azərbaycanın rolu və yeri. Müharibənin Azərbaycan xalqı üçün maddi və mənəvi nəticələri. Azərbaycan mədəniyyəti İkinci Dünya müharibəsi illərində, Azərbaycan ziyalı, mədəniyyət və elm xadimləri müharibə dövründə.

Mövzu 19. Azərbaycan SSR 40-cı illərin II yarısı – 60-cı illərin ortaları – 4 saat

Müharibədən sonrakı illərdə respublikanın iqtisadi və sosial həyatı. Müharibənin Azərbaycanın iqtisadi və mədəni həyatına mənfi təsiri və onun aradan qaldırılması. Neft sənayesinin yenidən qurulması.

XV əsrin 40 –ci illərinin II yarısında və 50-ci illərinin əvvəllərində respublikanın siyasi həyatı. Totalitar siyasi rejimin gücləndirilməsi. 1948- 1953-cü illərdə Azərbaycan türklərinin

Ermənistan SSR-dəki tarixi- etnik ərazilərindən deportasiyası- soyqırımı.

XX əsrin 50-ci illərinin ortaları – 60-cı illərdə Sovet sistemini təkmilləşdirmək cəhdləri. 1946-1950-ci illərdə yeni repressiyaların başlanması. İ.Stalinin vəfatından sonra siyasi mülayimləşmə.

XX əsrin 50-ci illərinin II yarısı – 60-cı illərdə sosial həyatın problemləri. Azərbaycanda demokratik və mühafizəkar meyillərin mübarizəsi . Milli oyanış meyilləri, dəyərlərə diqqətin artırılması. 50 - 60-cı illərin islahatları və onların uğursuzluğunun səbəbləri, cəmiyyətdəki dəyişikliklər.

Mövzu 20. Sovet Azərbaycanda 60 – cı illərin sonu. 80-cı illərin II yarısında, sosial-iqtisadi yenidənqurma – 4 saat

XX əsrin 60-cı illərinin sonunda respublikanın idarəçiliyində yeni mərhələ. Heydər Əliyevin Azərbaycan KP MK-nin birinci katibi seçilməsi . 70-ci illərdə Azərbaycanın sosial-iqtisadi və siyasi həyatında dönüş mərhələsinin başlanması. Respublikada idarəçilik sisteminin möhkəmləndirilməsi.

80-cı illərin ortalarında SSRİ-də ictimai –siyasi və sosial-iqtisadi böhran vəziyyətinin yaranması. İmperiyanın qorunub saxlanması cəhdləri.

“Yenidənqurma” xətti . Milli – azadlıq və demokratik hərəkat meyillərinin artması. Xalqın sosial vəziyyətinin aşağı düşməsi. Millətçiliyin və seperatçılığın güclənməsi. Mərkəzdənqaçma meyillərinin artması və sovet rejiminin böhranı.

80-cı illərin axırlarında azərbaycanlıların Ermənistandakı öz doğma torpaqlarından əsassız olaraq kütləvi surətdə qovulması, deportasiyası. Azərbaycanın suverenliyi və ərazi bütövlüyü uğrunda hərəkat.

Moskvanın Azərbaycanda milli-azadlıq hərəkatını boğmaq cəhdləri.

Mövzu 21. XX əsrdə Cənubi Azərbaycan tarixində baş verən milli azadlıq hərəkatları. Səttərxan, Ş.M.Xiyabani və S.C.Pişəvari şəxsiyyətləri – 4 saat

Cənubi Azərbaycan İran inqilabi (1905-1911) ərəfəsində. İnqilabın başlanması. Məşrutə (konstitusiyaya) hərəkatı. Təbrizdə silahlı üsyan. Səttərxan və Bağır xanın başçılığı altında milli - azadlıq hərəkatının geniş vüsət alması. İrticanın Cənubi Azərbaycana yeni hücumları.Tehranda əksinqilabi çevriliş. Cənubi Azərbaycan İran inqilabının mərkəzi kimi. Xarici müdaxilə. İnqilabın yatırılması.Demokratik və milli-azadlıq hərəkatının tarixi əhəmiyyəti.

I Dünya müharibəsi illərində Cənubi Azərbaycanda ictimai siyasi və sosial- iqtisadi vəziyyət. Azadlıq hərəkatının başlanması və yüksəlişi. Təbrizdə silahlı üsyan. Ş.M.Xiyabani.

Hərəkatın genişlənməsi. Milli hökumətin təşkili və fəaliyyəti. Milli hökumətin süqutu. Milli-demokratik inqilabın məğlubiyyətinin səbəbləri, tarixi əhəmiyyəti.

İkinci Dünya müharibəsi illərində Cənubi Azərbaycan. Demokratiya və milli azadlıq uğrunda mübarizə. Demokratik hərəkatın birinci mərhələsi (1941-1945), hərəkatın ikinci mərhələsi (1945-1946). Azərbaycan Demokratik Fırqəsinin yaranması. "21 Azər hərəkatı". Azərbaycan Milli hökumətinin yaradılması, fəaliyyəti. S.C.Pişəvəri. Xarici müdaxilə . "21 azər hərəkatı"na son qoyulması.

Mövzu 22. Müstəqil Azərbaycan dövlətçiliyinin bərpası, qurulması, möhkəmləndirilməsi, inkişaf. I Qarabağ müharibəsi – 4 saat

Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin bərpasına mane olmaq cəhdləri. Dövlət müstəqilliyin bərpa edilməsi. Azərbaycan Kommunist partiyasının buraxılması (14 sentyabr 1991-ci il). "Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyi haqqında Konstitusiyaya Aktı"nın qəbul edilməsi (18 oktyabr 1991). Parlamentinin Milli Şurasının yaradılması. AR Dövlət himni və Dövlət Gerbinin qəbul edilməsi. Qarabağ müharibəsinin başlanması.Siyasi böhranın dərinləşməsi. Azərbaycan torpaqlarının rus hərbi qüvvələrinin köməyi ilə erməni silahlı qüvvələri tərəfindən işğal edilməsi. Xocalı Soyqırımı, Şuşanın və Laçının işğalı. Respublikada hərc-mərcliyin, özbaşınalığın artması Dövlət çevrilişinə cəhd. AXC – Musavat cütlüyünün hakimiyyəti ələ keçirməsi. Hakimiyyət böhranı. Gəncə qiyamı. Milli qurtuluş. Dövlətçiliyə yönələn qəsdin iflası.

Müstəqil Azərbaycanın ilk konstitusiyasının qəbul edilməsi. Demokratik dövlət, vətəndaş cəmiyyəti quruculuğu prosesinin sürətləndirilməsi. Hüquqi dövlət quruculuğu. 1995-ci il noyabrın 12-də demokratik seçkilərin keçirilməsi. Demokratik parlamentin yaradılması. Siyasi, iqtisadi, hüquqi sahələrlə islahatlar. AR-ın insan hüquqları ilə bağlı müxtəlif beynəlxalq konvensiyalara qoşulması. Respublikada ölüm cəzasının ləğv edilməsi, sabitlik,əmin-amanlığın yaradılması.Dünya Azərbaycanlıları arasında əlaqələrin genişlənməsi. Yeni Azərbaycan Partiyasının ümummilli partiyaya çevrilməsi.

Bazar münasibətlərinin formalaşdırılması,iqtisadi dirçəlişin başlanması. Respublika iqtisadiyyatının inkişafında sahibkarlığın fəaliyyətinə diqqət. Dövlət müəssisələrinin özəlləşdirilməsi,sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında hüquqi bazanın yaradılması. Aqrar islahatlar. Beynəlxalq iqtisadi əlaqələr. Ermənistan tərəfindən işğal edilmiş torpaqların dinc yolla azad edilməsi sahəsində Azərbaycan dövlətinin fəaliyyəti. ATƏT-in Minsk qrupu çərçivəsində Qarabağ məsələsinin həlli. H.Əliyevin rəhbərliyi altında respublikanın dövlət müstəqilliyinin qorunub saxlanması və möhkəmləndirilməsi uğrunda mübarizə. Xəzərin hüquqi statusunun

müəyyənləşdirilməsi sahəsində aparılan danışıqlar. Azərbaycanın beynəlxalq terrorizmə qarşı mübarizəsi. Mədəni dirçəliş. Milli ideologiyanın formalaşması.

Mövzu 23. Müstəqil Azərbaycan Respublikası III minilliyin əvəllərində. Möhtəşəm 15 il – 2 saat

Hüquq islahatları. İnsan hüquq və azadlıqların müdafiəsi tədbirləri. Yeni liderlə - İ.Əliyevlə üçüncü minilliyə doğru. Müstəqilliyimizdən keçən iyirmi il. Prezident İ.Əliyevin sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi yolunda, eləcə də regional- iqtisadi tarazlığın təmin olunması sahəsində verdiyi fərmanlar. Dünya Azərbaycanlıların milli hüquqlarının, beynəlxalq haqlarının həyata keçirilməsinə açılan imkanlar. Konstitusiyaya edilmiş dəyişikliklər. Neft strategiyasının uğurları. Demokratik dünyaya doğru daha bir addım. Azərbaycanın iqtisadi cəhətdən güclü dövlətə çevrilməsi. Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli və işğal olunmuş ərazilərimizin azad edilməsi uğrunda mübarizə. Geostrateji mövqelərin möhkəmləndirilməsi.

Prezident İlham Əliyevin 2014-cü il yanvar ayında İsveçrənin Davos şəhərində keçirilən Dünya İqtisadi Formunda iştirak etməsi.

Azərbaycanın dünya miqyasında tanınması sahəsində Azərbaycanda görülmə və görülməyə olacaq olan tədbirlər: “Eurovision 2012”, “2015 Avropa oyunları”, 2016-cı ildən keçirilən və 10 il müddətinə keçiriləcək Formula 1 Qran Pri yarışları, “ 2017 İslam Həmrəyliyi Oyunları və ya IV İslam Həmrəyliyi oyunları”

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan tarixi / Ən qədim zamanlardan XX əsrədək, I cild. Bakı, 1994.
2. Azərbaycan tarixi, 7 cildə. Bakı, 1998-2003
3. Azərbaycan tarixi üzrə qaynaqlar. Bakı, 1989
4. Azərbaycan etnoqrafiyası, I cild. Bakı, 1988
5. Azərbaycan tarixi sənədlər və nəşrlər üzrə. Bakı, 1990
6. Azərbaycan tarixi üzrə qaynaqların öyrənilməsi problemləri, Bakı, 1987
7. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası (Əsas Qanun). Bakı, 2009
8. Azərbaycanda siyasi mübarizə . Bakı, 1995
9. Bakıxanov A. Gülüstani-İrəm. Bakı, 1951
10. Bünyadov Z. Azərbaycan Atabəylər dövləti. Bakı, 1985
11. Bünyadov Z. Azərbaycan VII-I əsrlərdə. Bakı, 1989
12. Cənubi Azərbaycan tarixi tarixi məsələləri: Bakı, 1991
13. Dəlili H. Azərbaycanın Cənub xanlıqları. Bakı, 1979
14. Əfəndiyev O. Azərbaycan Səfəvilər dövləti. Bakı 1993
15. Əhmədov E. Qarabağın siyasi tarixi və tarixi coğrafiyası (XVI-XVIII əsrlər). Bakı, 2009
16. Əhmədov E. Ermənistanın Azərbaycana təcavüzü və beynəlxalq təşkilatlar. Bakı 1998
17. Əliyev R. XIX əsrin 30-50-ci illərində Azərbaycanın sosial-iqtisadi, siyasi və mədəni inkişafı. Bakı, 1989
18. Həbibov Ə. Cənubi Azərbaycanda azadlıq hərəkatı. Bakı, 1988
19. Həsənov Ə. Azərbaycanın xarici siyasəti. Avropa dövlətləri və ABŞ 1991-1996. Bakı, 1998
20. Həsənov Ə. Müasir beynəlxalq münasibətlər və Azərbaycanın xarici siyasi. Bakı, 2006
21. Həsənov H.Ə. Türkiyənin Azərbaycanın müstəqilliyinin tanınması tarixindən. Bakı, 2005
22. Gülmaliyev M. XVIII əsrin son rübü – XIX əsrin birinci yarısında Azərbaycan kəndində sosial-iqtisadi struktur. Bakı, 1989
23. İbrahimov C. Azərbaycanın XV əsr tarixinə dair oçerklər. Bakı, 1958
24. Историческая география Азербайджана. Баку, 1987
25. Исмаилов М. Социально-экономическая структура Азербайджана в эпохи империализма. Баку, 1982
26. Mahmudov Y. Azərbaycan: qısa dövlətçilik tarixi. Bakı, 2002
27. Mahmudov Y. Azərbaycan tarixində H.Əliyev şəxsiyyəti. Bakı, 2002
28. Мамедова Ф. Политическая история и историческая география Кавказской Албании. Баку, 1986

29. Mustafazadə T. XVIII yüzillik – XIX yüzilliyin əvvəllərində Osmanlı- Azərbaycan münasibətləri. Bakı, 2001
30. Orucov H. Heydər Əliyev və Azərbaycanda milli siyasət. Bakı, 2001
31. Sayadov S. XX əsr: Azərbaycan və dünya. Bakı, 2006
32. Səmədzadə Z. Dağlıq Qarabağ naməlum həqiqətlər. Bakı, 1995.
33. Süleymanova M. Milli qəhrəmanlar. Bakı, 1994
34. Süleymanova S. Azərbaycanda ictimai-siyasi hərəkət / XIX yüzilliyin sonu – XX yüzilliyin əvvəlləri. Bakı, 1999
35. Şükürov K. Azərbaycan tarixi / Ən qədim zamanlardan bizim dövrədək. Üç hissədə // Dövlər, hadisələr, sinxronlaşdırılmış cədvəllər. Bakı, 1998
36. Süleymanov M. Mili qəhrəmanlar. Bakı, 1994
37. Süleymanov M. Qafqaz İslam Ordusu və Azərbaycan. Bakı, 1999
38. Siyasi tarix / 1-2 hissələr. Bakı, 1999
39. Vəkilov R. Azərbaycan Respublikasının tarixi. Bakı, 1998
40. Vəkilov C. Azərbaycan Respublikası və İran 40-cı illərdə. Bakı, 1991
41. Vəkilov . Azərbaycan Respublikasının tarixi. Bakı, 1998
42. Yaqublu N. Xocalı qırğını. Bakı, 1992
43. Zeynalov Ə. Sınaq illəri. Bakı, 2005

**Bakı İdarəetmə və Texnologiya Kollecinin
müəllimi Məmmədova Pərvin Ramiz qızının orta
ixtisas müəssisələrində təhsil alan tələbələr
üçün “Azərbaycan tarixi” fənnindən hazırladığı
proqrama**

Rəy

Məlum olduğu kimi Azərbaycan Respublikasının öz dövlət müstəqilliyinə qovuşması vətən tarixşünaslığı ilə bağlı bir sıra problemlərin araşdırılmasına münbit şərait yaratmaqla yanaşı, həm də tariximizin dərin qatları ilə bağlı bir çox elmi problemləri dərinlən öyrənməyi və elmi əsaslara söykənən obyektiv araşdırmalar aparılmasını vacib etmişdir. Proqramda Azərbaycan tarixinin qədim dövrü, orta əsrlər, yeni dövr və müasir dövrü əhatə olunmuşdur.

Proqram müasir təhsil və tədris sisteminin tələblərinə uyğun tərtib edilmişdir.

Proqram 90 və 60 saati əhatə edir. Bura həm mühazirə, həm də seminar saatlar daxildir.

**Bİ və TK-nin fənn birləşmə sədri,
tarix müəllimi**

Şölə Əfəndiyeva

Bakı İdarəetmə və Texnologiya Kollecinin müəllimi Məmmədova Pərvin Ramiz qızı tərəfindən hazırlanmış orta ixtisas müəssisələrində təhsil alan tələbələr üçün “Azərbaycan tarixi” üzrə fənn proqramına

Rəy

Müasir dövrdə təhsil müəssisələrimizdə ölkəmizin istər qədim tarixinin, istərsə də müasir dövrünün müfəssəl şəkildə tədrisinin təşkil olunması zəruri məsələlərdəndir. Müstəqil Azərbaycan Respublikasının qurulması ilə xalqımızın öz milli tarixi keçmişini araşdırmaq, uzun müddət qaranlıqda saxlanılmış tarixi gerçəklərin üzərinə işıq salmaq üçün əlverişli imkan yaranmış oldu. Bütün bu amilləri nəzərə alaraq, deyə bilərik ki, Azərbaycan tarixinin tədrisi istiqamətində atılan səmərəli addımlar təqdirəlayiqdir.

Məmmədova Pərvin Ramiz qızının tərtib etdiyi proqram 90 və 60 saati əhatə edir. Proqramda Azərbaycanın İbtidai icma quruluşu dövründən Müstəqil Azərbaycan Respublikası III minilliyin əvvəllərinə, yəni müasir dövrə qədər olan dövr öz əksinə tapmışdır. Orta ixtisas təhsil məktəbləri üçün nəzərdə tutulmuş bu proqramın hazırlanmasında Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin “Humanitar elmlərin tədrisi” nin yeni konsepsiyası layihəsinin müvafiq tələbləri əsas götürülmüşdür. Proqrama həm nəzəri, həm də praktiki saatlar daxildir. Proqram göstərilən dövrü əhatə etməklə mövzular üzrə saatların bölgüsü düzgün göstərilmişdir. Eyni zamanda proqrama daxil edilmiş ədəbiyyat siyahısı kifayət qədər zəngindir.

Bütün bu sadalanan üstünlüklərini nəzərə alaraq Müəllim Məmmədova Pərvin Ramiz qızının hazırladığı proqramın orta ixtisas müəssisələrində tədris olunmasını məqsədəuyğun hesab edirəm.

A. C. İsgəndərov
prof., t.e.d. A.C. İsgəndərov

